

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ԷՄՄԱ

Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Կուլտուրայի ֆակուլտետ
Թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և մատենագիտության բաժին

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐՅԱՆԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

Բանալի բառեր՝ Անձնական գրադարան, կերպարվեստ, տուն-թանգարան, գրադարանի հավաքածու, թանգարանային ցուցադրություն:

Keywords. Personal library, Fine arts, Home-museum, Library collection, Museum exhibit.

Մեր մշակութային գործիչներից շատերը ունեն իրենց անձնական գրադարանները, որոնք ոչ միայն իրենց, այլև մեր ժողովրդի հարստությունն են: Այսպիսի գրադարանները պետք է հասանելի լինեն բոլորին: Ահա ինչու քննության ենք առել գույների մեծ վարպետ Մարտիրոս Սարյանի անձնական գրադարանը:

Մարտիրոս Սարյանը եղել է 20-րդ դարի արվեստի դեմքը կերտող առաջատար նկարիչներից մեկն է: Նրա ստեղծագործությունը՝ առաջին ցուցահանդեսից մինչ այսօր, իր վրա է սևեռել հանրության ուշադրությունը:

Մարտիրոս Սարյանի անունը կրող փողոցի N 3 առանձնատանը կից 1966-1967 թթ. մեծ նկարչի կենդանության օրոք Հայաստանի կառավարության որոշմամբ կառուցվեց եռահարկ գողտրիկ մի շենք, որը դարձավ նրա ստեղծագործությունների ցուցադրավայրը, իսկ նկարչի մահից հետո՝ նրա տուն-թանգարանը: Թանգարանի շենքը բաղկացած է երկհարկանի առանձնատանից, ուր նկարիչն ապրել և ստեղծագործել է 1932-1972 թթ. և եռահարկ պատկերասրահից, որը կառուցվել է այդ տանը կից 1967 թ.: Մ. Սարյանի տան հատակագծի հեղինակն է մեծանուն ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանը: Թանգարանային հատվածը կառուցվեց Մարկ Գրիգորյանի նախագծով:

Դեպի փողոց դուրս եկող ճակատամասի վերին հատվածի խճանկարը Մ. Սարյանի էսքիզով կատարել է նկարիչ Գագիկ Սմբատյանը: Տուն-թանգարանի առաջին տնօրենն է եղել նկարչի որդին, կոմպոզիտոր Ղազարոս Սարյանը, ով իր վրա էր վերցրել շենքի կառուցման աշխատանքների ղեկավարումը: 1967-2005 թթ. թանգարանը գլխավորել է արվեստաբան Շահեն Խաչատրյանը, ով մեծ նվիրումով հարստացրել և համալրել է թանգարանի ֆոնդը: 2003-2004 թթ. տուն-թանգարանի տնօրենն է եղել Լուսիկ Միրզոյանը, ով մինչ այդ երկար տարիներ թանգարանում աշխատել է որպես գլխավոր ֆոնդապահ: 2004 թվականից տուն-

թանգարանը ղեկավարում է ներկայիս տնօրեն, նկարչի թոռնուհի, բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ռուզան Սարյանը¹:

Թանգարանի կերպարվեստի ֆոնդի ստեղծման հիմքը դարձան նկարչի նվիրաբերած 50 ստեղծագործությունները: Հետագայում ֆոնդերն ընդլայնվել են գնումների և նվիրատվությունների շնորհիվ: Թանգարանում տարվում է նաև գիտական աշխատանք. կազմվում է նրա կյանքի և ստեղծագործության լիակատար տարեգրությունը, հրապարակվում են նրա հուշերը, ձեռագրերն ու նամակները, կազմվում է աշխատանքների լիակատար կատալոգը: Ներկայումս մշակվում է նաև տուն-թանգարանի հուշային ֆոնդը: Թանգարանում կազմակերպվում են հատուկ կրթա-մշակութային ծրագրեր երեխաների և երիտասարդության համար, անցկացվում են թեմատիկ միջոցառումներ, դասական կամերային երաժշտության համերգների ընդգրկմամբ²:

Մ. Սարյանի թանգարանի ցուցադրությունը ներկայացնում է նկարչի ստեղծագործական բոլոր շրջաններն ու ժանրերը՝ սկսած 16 տարեկանում կատարած առաջին գծանկարներից մինչև կյանքի վերջին ամիսներին ստեղծված աշխատանքները: 300-ից ավելի ստեղծագործությունից կազմված մշտական ցուցադրությունը կազմակերպված է թանգարանի երեք հարկերում ժամանակագրական կարգով: Այն ընդգրկում է նաև հայտնի աշխատանքներ Սարյան ընտանիքի հավաքածուից: Այցելուները հնարավորություն ունեն այցելել տուն-թանգարանի սրբավայրը՝ Վարպետի արվեստանոցը: Տուն-թանգարանը ենթարկվել է հիմնանորոգման, կառուցվել է չորրորդ հարկը, ուր գործում է բազմագործառնական դահլիճ: Այստեղ կազմակերպվում են կոնֆերանսներ, սեմինարներ, դասախոսություններ, շնորհանդեսներ, համերգներ, ցուցահանդեսներ: Դահլիճը անվանվել է Վարպետի որդու և հարսի անունով՝ Ղազարոս և Արաքսի Սարյաններ³:

Թանգարանում իր առանձնահատուկ տեղն ունի գրադարանը, ուր ներառված են Մարտիրոս Սարյանի հեղինակած գրքերը, Մարտիրոս Սարյանը որպես ընթերցող, Մարտիրոս Սարյանի մասին գրված գրքերը, այն բոլոր ընծայագրերով գրքերը, որոնք նվիրել են գույների հանճարեղ վարպետին: Շուջերկրյա ճանապարհորդությունների արդյունքում նկարիչն իր գրադարանը հարստացրել է Գյոթեի, Հայնեի, Շիլլերի, ռուս բանաստեղծներ Բորիս Պոլովոյի, Պավել Կուզնեցովի և այլոց գրական ժողովածուներով:

Այսօր Վարպետի տուն-թանգարանի հավաքածուում կարելի է գտնել այդ գրքերի զգալի մասը: Ուսումնասիրությունների արդյունքում հանդիպել ենք այնպիսի գրքերի կամ գրքույկների, որոնք արտատպված են որևէ ամսագրից կամ հանդեսից:

Գրադարանում առանձնանում են Ղազարոս և Արաքսի Սարյաններին նվիրաբերված գրքերը, որոնք առանձին ֆոնդ են կազմում, Մուշեղ Աղայանի (կոմպոզիտոր, երաժշտագետ,

¹ Սարյան Ռուզան, Մարտիրոս Սարյանի տուն-թանգարան, Եր., 2007, էջ 10:

² Սարյան Ռուզան, Մարտիրոս Սարյանի տուն-թանգարան, Եր., 2007, էջ 107:

³ Հովհաննիսյան Հ.Ս., Երևանի թանգարանները, Եր., 1979, էջ 99-100:

Լուսիկ Աղայանի եղբայրը) և Արծրուն Հարությունյանի (Արաքսի Հարությունյանի հայրը) գրքերի հսկայական հավաքածուները: Մարտիրոս Սարյանի տուն-թանգարանի ներսում գտնվող գրադարանն մինչ այսօր համալրվում է նվիրատվությունների, գնումների, ընտանիքի անդամների գրական ստեղծագործությունների հրատարակությունների հիման վրա: Հավաքածուում մեծ տեղ են գրավում ընծայագրումով գրքերը, անվանի հեղինակների, նկարիչների, հայտնի քաղաքական և հասարակական գործիչների նվիրաբերած գրքերն իրենց ուրույն տեղն են գրավում այս փոքրիկ գրադարանում:

Գրադարանը հրաշալի պատկերացում է տալիս բանաստեղծի կյանքի ու ստեղծագործության, մտաշխարհի, նրա հոգևոր հետաքրքրությունների մասին: Գրադարանում գերակշռում է գեղարվեստական գրականությունը: Քիչ չեն նաև գիտական, փիլիսոփայական, բնագիտական, կրոնական, աստվածաբանական, արվեստին՝ հիմնականում նկարչությանը վերաբերող գրքերը:

Մարտիրոս Սարյանի գրքերի հետ ծանոթանալով պարզ դարձավ, որ գրքերի զգալի մասը լույս են տեսել օտար երկրներում, մեծ մասը Վարպետն ինքն է իր հետ բերել, մյուս մասն էլ հեղինակների ընծայագրումներով նվիրվել են Մարտիրոս Սարյանին: Նրա անձնական գրադարանը նկարչի թողած մեծ ժառանգության մի զգալի մասն է, որը պետք է զգուշորեն պահպանվի և փոխանցվի գալիք սերունդներին: Առանձնահատուկ արժեք ունեն ընծայագրերով գրքերը, որոնց ցանկը ներկայացնում ենք առանձին:

1. Սիրաս Հմայակ, Անահիտ, Եր., 1940, 396 էջ:

Ընծայագրվում է՝ «Հայկական նկարչության մեծաքանքար վարպետ, սիրելի ընկեր Մարտիրոս Սարյանին. 17 նոյեմբեր 40 թ.»:

2. Զորյան Ստեփան, Պապ թագավոր, Եր., 1944, 707:

Ընծայագրվում է՝ «Միշտ սիրելի Մարտիրոս Սարյանին՝ գույների մեծ բանաստեղծին և ազնիվ հայրենասերին. Ստ. Զորյան, 2 մայիս 45 թ.»:

3. Ստեփանյան Անժելա, Ոսկե մեղալ, Եր., 1952, 370 էջ:

Ընծայագրվում է՝ «Գույների հանճարեղ վարպետ, թանկագին Մարտիրոս Սարյանին իր երկրպագուից: Ս. Ստեփանյան, 29 օգոստոս 54 թ.»:

4. Հոմերոս, Ողիսական, Եր., 1958, 366 էջ:

Նվիրել է Համազասպ Համբարձումյանը. «Հավերժական մեծարանքի արժանի և միշտ սիրելի Մարտիրոս Սարյանին, Համ. Համբարձումյանից.

Դե՛հ շարժիր՝ նկարիչ

Վրձինդ հանճարի

Վերձանիր գույնի մեջ

Սուրբ հոգին աշխարհի:

Համ. Համբարձումյան, 21 մարտ 58 թ.»:

5. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ.Տ. Վազգեն Ա-ի ուղևորությունը, Էջմիածին, 1956, 331 էջ:
Ընծայագրվում է՝ «Մեծատաղանդ նկարիչ Մարտիրոս Սարյանին հիացումով և օրհնությամբ՝ Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, 2 ապրիլ 1957 թ.»:
6. Զարյան Ռուբեն, Սիրանույշ, Եր., 1957, 343 էջ:
Ընծայագրվում է՝ «Շատ սիրելի Մարտիրոս Սարյանին, մեր արվեստի կաղնուն՝ հիացմունքով և հպարտությամբ: 25 մարտ 57 թ.»:
7. Տերյան Վահան, Երկեր, Եր., 1956, 742 էջ:
Ընծայագրվում է՝ «Պատկառանքի զգացմունքով՝ Մարտիրոս Սերգեյիչին, Մեծ արվեստագետին և իմ սիրելի Սարիկին՝ նրա արշանավոր ժառանգին, 9 հոկտեմբեր 56 թ.»:
8. Հումերոս, Ողիսական, Եր., 1955, 512 էջ:
Նվիրել է Համազասպ Համբարձումյանը. «Սիրելի Բարեկամ Մարտիրոս Սարյանին. Մեր ժամանակի նշանավոր արվեստագետին, որն ամենքից ավելի նուրբ կկարողանա հասկանալ այն անսահման հոգևոր գունեղը, որը կա և հավիտյան կմնա Հումերոսի անհրական ստեղծագործության մեջ: Համ. Համբարձումյան, 12 ապրիլի 1956 թ.»:
9. Վազգեն Ա Հայրապետ Հայոց, Կենսագրություն, կոնդակներ, քարոզներ, Եր., 1958, 403 էջ:
Ընծայագրվում է՝ «Մեծատաղանդ նկարիչ Վարպետ Մարտիրոս Սարյանին սիրով և օրհնությամբ՝ Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, 10 դեկտեմբեր 1958թ.»:
10. Թոթովենց Վահան, Երկեր, Եր., 1958, 679 էջ:
Ընծայագրվում է՝ «Սիրով հիշատակ՝ մեծ վարպետ ու հայրենասեր Մարտիրոս Սարյանին, նույնքան մեծ հայրենասեր Վահանի երկերը, 7 մարտ 1958թ.»:
11. Սուքիասյան Սաքո, Էջեր Վահան Տերյանի կյանքից, Եր., 1959, 305 էջ:
Ընծայագրվում է՝ «Հայ ժողովրդի արժանավոր զավակ, շատ սիրելի Մարտիրոս Սարյանին՝ հեղինակից, 28 հոկտեմբեր 1959 թ.»:
12. Սարյան Սարգիս, Սովետահայ արդի պատմվածքը, Եր., 1959, 127 էջ:
Ընծայագրվում է՝
«Իմ լավագույն ընկերոջը,
Իմ մեծագույն աղբյուրին՝
Ներշնչանքների, ոգևորության,
Կյանքի և բոլոր գեղեցկությունների,
Իմ սիրելի, սիրելի հայրիկին
Իր ավագ որդուց»
3 հոկտեմբեր 59թ.
13. Հիշողություններ Եղիշե Զարենցի մասին, Եր., 1961, 394 էջ:
Ընծայագրությունը գիրքը կազմողի կողմից է:

Ընծայագրվում է՝ «7 տարվա հալածանքներիս ամիսը, արդյունքը՝ մեր օրերի մեծ վարպետ՝ Մ. Սարյանին, Կազմողից, 20 մայիս 61 թ.»:

14. Armenian Program, Martiros Sarian Great Armenian Artist, New York City, November 6-12, 1961.-31 p.:

Ընծայագրվում է՝«Ժողովրդի Անզուգական Արտիստ մեր թանկագին Վարպետ՝ Մարտիրոս Սարյանին խորին յարգանքով և ջերմ սիրով:»

15. Mariani Valerio, Michelangelo, The Paiter Milano, 1964:

Ընծայագրվում է՝«Հայաստանի բնության երգիչ՝ գույների հայոց մեծագույն վարպետ Մարտիրոս Սարյանին 90-ամյակի առիթով, Սուրեն Սարգիսյան, ԱՄՆ, 23 սեպտեմբեր 1970 թ.»:

16. Սարմեն, «Երկեր երկու հատորով. Հատոր առաջին», լույս է տեսել Երևանում 1966 թվականին, բաղկացած է 430 էջից:

Ընծայագրվում է՝ «Շատ սիրելի Մարտիրոս Սարյանին՝ մեծ վարպետին, մեր ժողովրդի պարծանքին, Սարմեն, 19 մայիս 67թ.»:

17. Սևակ Պարոյր, «Անլրելի զանգակատուն», լույս է տեսել Երևանում 1966 թվականին, բաղկացած է 270 էջից:

Ընծայագրվում է՝«Նորից երգում-մորմոքում է Կոմիտասը, կախարդում է ու մոգում է աստվածային Կոմիտասը, ամենամեծ դու նահատակ, ամենահայր, ամենահայ~, գինու կարասն՝ ուրիշներին, մեզ հերիք է քո մի թասը: Պարոյր Սևակ»:

18. Սարյան Մարտիրոս, «Գրառումներ իմ կյանքից». (Նվիրում եմ որդուս՝ Սարիկի պայծառ հիշատակին), լույս է տեսել Երևանում 1966 թվականին, բաղկացած է 202 էջից:

Ընծայագրվում է՝«Իմ սիրելի խելոք հարսին՝ Արաքսույիս, Մարտիրոս Սարյան, 12.12.1968թ.»

19. Ինճիկյան Արամ, «Մտերիմներ և մտորումներ», լույս է տեսել Երևանում 1967 թվականին, բաղկացած է 342 էջից:

Ընծայագրվում է՝«Հավերժական Սարյանին, ամենախոր ակնածանքով ու սիրով, 10 հուլիս 1968:»

20. Թումանյան Հովհաննես, «Երկերի ժողովածու.» չորս հատորով, հատոր առաջին, լույս է տեսել Երևանում 1969 թվականին, բաղկացած է 427 էջից:

Ընծայագրվում է՝« Շատ սիրելի Սարյաններին, Թումանյան, 28 մայիս 69 թ.»:

21. Լիսիցյան Ստեփան, «Զանգեզուրի հայերը», լույս է տեսել Երևանում 1969 թվականին, բաղկացած է 334 էջից, ինչպես նաև նկարներից:

Ընծայագրվում է՝«Սիրելի Լուսիկ և Մարտիրոս Սարյաններին, Ստեփան Լիսիցյանից, 28 մարտ 70 թ.»:

22. Սուրենյան Կարպիս, «Բնիկ որսեղացի եր», լույս է տեսել Երևանում 1969 թվականին, բաղկացած է 219 էջից:

Ընծայագրվում է՝ «Մեր մշակույթի Նահապետ Մարտիրոս Սարյանին ու նրա ազնվաշնորհ կողակից տիկին Լուսիկ Սարյանին՝ պատկառանքով ու սիրով, Կ. Ստեփանյան, 19 մայիս 1970թ.:»

23. Տարօնեցի Աղա, «Պատասխանատուները Տարօնի Եղեռնին», լույս է տեսել Սան Ֆրանսիսկոյում 1966 թվականին, բաղկացած է 528 էջից:

Ընծայագրվում է՝ «Հայրենիքի նկարչական նվիրագույն վարպետ Մարտիրոս Սարյանին, 1 մարտ 1969 թ.:»

24. Սերբար Եվգինե, Հարազատ անուններ, Եր., 1970, 134 էջ:

Ընծայագրվում է՝ «Մեծատաղանդ վարպետին իր ընտանիքով, Ե. Սիրբար»:

Գույների հանճարեղ վարպետին գրքեր նվիրել են անվանի ռուս հեղինակներ և այլ ոլորտների ներկայացուցիչներ:

25. Симонов Константин, Стихи, пьесы, рассказы, Озиг, 1949, 747 с.

“Дорогому Мартиросу Сергеевичу с глубоким уважением от автора. Вам Константин Симонов”.

26. Кузнецов Павел, Павел Варфоломеевич Кузнецов 75 лет со дня рождения 55 лет творческой деятельности, Москва, 1956, 25 с.

“Дорогому моему не изменимому и прекрасному Мартиросу Сергеевичу Сарьяну”.

27. Шагинян Мариетта, Воскрешение из мертвых, Москва, 1964, 407 с.

“Дорогому Мартиросу Сарьяну с любовью и неизменным восхищением”.

28. Кирпотин В., Достоевский в шестидесятые годы, Москва, 1966, 560 с.

“Дорогому Мартиросу Сергеевичу Сарьяну с восхищением и уважением”.

29. Пружан И.Н., Пушкарев В. А., Натюрморт в русской и советской живописи. Ленинград, 1971, 86 с.

“Глубокоуважаемому Мартиросу Сергеевичу от Гос. Русского музея. Ученый секретарь”.

SUMMARY

The Saryan Museum has its own library, where the books authored by Martiros Saryan, books about Martyros Saryan, Saryan’s own acquisitions, and the books with the autographs of the poets are collected. The library gives a wonderful idea of the poet's life and creative work, his intention, his spiritual interests.